

8. MURADYNY I ŻANDARY W WIELKOPOLSCE (ZWYCZAJ KOŁĘDOWANIA W PONIEDZIAŁEK WIELKANOCNY)

Muradyny i *żandary* są lokalną formą szeroko rozpowszechnionego zwyczaju wodzenia niedźwiedzia.

Niedźwiedź wśród ludów Północy uchodził za przodka ludzi, a z powodu zapadania w sen zimowy i budzenia się z niego był w wielu kulturach uważany za pośrednika między niebem a ziemią. Respekt wzbudzała siła zwierzęcia. Przypisywano mu mądrość, gdyż leczył się jedząc odpowiednie zioła. Zwierzę to w korowodach przebierańców można wiązać z popularną w dawnych wiekach rozrywką polegającą na wodzeniu żywego niedźwiedzia. Niedźwiedznicy byli chętnie przyjmowani, gdyż wierzono, że oprowadzenie niedźwiedzia po domu i zagrodzie przepędza złe duchy, zapewnia dobrobyt w domu, a dziewczętom pomaga w zamążpójściu. Z tych samych powodów życzliwie przyjmowano chodzących z *niedźwiedziami* przebierańców.

W Wielkopolsce niedźwiedziowi towarzyszyły w pochodach dyngusowych (w wielkanocny poniedziałek) dziad, baba, koń, diabeł, czasem też czapla lub bocian. Później dołączyły takie postaci jak policjant, kominiarz, smolarz, symbolizujące osoby niecodzienne w życiu wsi, wnoszące w jej życie nowość i sensację. O ile przebrania pozostałych postaci są wyrazem własnej, zmieniającej się inwencji uczestników pochodu, to strój niedźwiedzia był przez wiele lat niezmiennie wykonywany z grochowin mających symbolizować bezpłodność i bezżeństwo, a gdy zaczęło ich brakować - ze słomy. Niedźwiedzia oplatano całkowicie słomianymi powróżkami, jego głowę i twarz motano słomą związaną u góry w czub, a z tyłu przyprawiano ogon z sitowia. Zachowanie uczestników współczesnych pochodów niewiele zmieniło się od lat 70. XIX w., gdy Kolberg publikował swe prace poświęcone Wielkopolsce. Znikły tylko nieodzowne kiedyś pieśni nawiązujące do Wielkanocy i obiecujące gospodarzom pomyślność w zamian za dary dla kołędników. Po obejściu całej wsi często palono strój niedźwiedzia lub go „topiono”, a następnie młodzi zbierali się na ucztę i tańce w jednym z domów lub karczmie.

Pochody niedźwiedzi pojawiają się nadal w poniedziałek wielkanocny na terenie powiatów gnieźnieńskiego, obornickiego, poznańskiego, czarnkowsko-trzcianeckiego. Najbardziej znane z nich są *muradyny* w Walkowicach (gm. Czarnków) i *żandary* w poznańskiej dzielnicy Ławica.

Nazwa walkowickich *muradynów* pochodzi od „murzyć”, czyli czernić, brudzić (to z kolei od niemieckiego „Mohr” – Maur, murzyn). Zwyczaj ten jest praktykowany we wsi co najmniej od czasów powstania wielkopolskiego. Miały go zaszcześcić stacjonujące tu oddziały powstańcze ze Środy Wielkopolskiej. W korowodzie idą wyłącznie młodzi mężczyźni. Grupę tworzą:

- dwa miśki w strojach z długich, skręconych słomianych powróseł i w słomianych lub trzciniowych spiczastych czapkach - kiedyś tańczyły na podwórzach gospodarstw, obecnie zostają na ulicy;
- baba z wymalowanymi ustami, wypchanymi piersiami i w peruce – składa życzenia, „flirtuje” i tańczy z mężczyznami;
- chłop z namalowanymi wąsami (czasem też brodą), w gumofilcach z wystającą z nich słomą, niosący kosz na dary – składa życzenia, zbiera prezenty i datki;
- przewodnik miśków w stroju podobnym do chłopca, prowadzący niedźwiedzie na łańcuchu i opiekujący się nimi (poprawia stroje, podaje wodę);
- siwek w białym stroju, z drewnianym łbem końskim przymocowanym paskiem do tułowia, z batem w ręku, którym uderza widzów po nogach „na szczęście”;
- grajek, również podobny do chłopca, grający na akordeonie;
- *muradyni* w zwykłych, codziennych ubraniach, z twarzami i rękami umorusanymi sadzą, którą „murzą” twarze widzów, a także bramy, ściany, samochody.

Przebierańcy przedpołudniem zaczynają odwiedziny mieszkańców – początkowo objeżdżają w przyczepie rozproszone gospodarstwa, a potem poruszają się pieszo w zwartej zabudowie. Składają życzenia i „murzą” otrzymując w zamian pieniądze, jajka, alkohol, czasem poczęstunek. Po drodze śpiewają, pozuja do fotografii. Po odwiedzeniu wszystkich domów rozpalają ognisko na pustym polu, w którym palą słomiane stroje miśków. Na koniec dzielą się zebranych pieniędzmi i darami, czasem organizują zabawę lub jadą na dyskotekę.

Kolejną z wersji pochodów z niedźwiedziem są *żandary* (*ziandary*) znane z terenu Ławicy - dawnej wsi, a obecnie dzielnicy Poznania. Nazwa zwyczaju to gwarowe określenie żandarma, a związana jest zapewne z tym, że wieś Ławica otoczona była poligonami podległymi pruskiej jurysdykcji wojskowej, co mogło się wiązać z jakimiś dramatycznymi wydarzeniami. Na uwagę zasługuje fakt, że pochody *żandarów* nawet obecnie nie przekraczają granic dawnej wsi zamieszkałej w większości przez tutejsze stare rodziny (czasem o nawet trzystuletniej tradycji), omijając nowe rejony dzielnicy. Korowód

przebierańców w papierowo-gipsowych maskach rusza w obchód dawnej wsi w Poniedziałek Wielkanocny po porannej mszy. Jego główne postaci to *zandar* (żandarm) jadący na drewnianym koniku, niedźwiedź, dziad, baba, ksiądz z wiaderkiem i kropidłem, kominiarz, grajek. Przebierańcy chodząc od domu do domu składają życzenia gospodarzom, smarują sadzą dzieci i polewają dziewczęta wodą. W zamian dostają słodczyce i drobne datki. Kulminacyjnym punktem zwyczaju jest wspinaczka baby i kominiarza na komin miejscowej piekarni. Baba pokazuje przy tym majtki z wizerunkiem diabła.

Zwyczaj ten w zbliżonej formie praktykuje się od czasów I wojny światowej. Jest to jeden z nielicznych zwyczajów wielkanocnych o korzeniach wiejskich, który przetrwał w dużych miastach w Polsce.

Autorka: Małgorzata Sawicka

BIBLIOGRAFIA:

Bazielich B.

2003 *Niedźwiedzie tradycje*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, t. 7 *Aktywność kulturalna i postawy twórcze społeczności lokalnych pogranicza*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 231-247.

Błaszczyk St.

1992a 620. *Zwyczajowe pochody ludowe na Wielkanoc a) postacie uczestników*, w: *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, Z. Sobierajski (red.), t. VII *Kultura społeczna - folklor obrzędowy i muzyczno-taneczny*, cz.2 *Wykazy i komentarze do map 576-655*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, s. 109-114.

1992b 621. *Zwyczajowe pochody ludowe na Wielkanoc b) nazwy pochodów*, w: *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, Z. Sobierajski (red.), t. VII *Kultura społeczna - folklor obrzędowy i muzyczno-taneczny*, cz.2 *Wykazy i komentarze do map 576-655*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, s. 114.

Brencz A.

2003 *Etnograficzny opis Pałuk*, „Studia i Materiały do Dziejów Pałuk”, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, s.107-143.

2006 *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Brzezińska A. W.

2019 *Żandary z poznańskiej ławicy, czyli wiejska tradycja w mieście*, w: A. Jełowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Bzdęga J.

1992 *Biskupianie*, Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury.

Dydowiczowa J.

1967 *Zwyczaj i obrzędy doroczne*, w: *Kultura ludowa Wielkopolski*, J. Burszta (red.). t. 3, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 11-88.

Frankowski E.

1928 *Kalendarz obrzędowy ludu polskiego*, seria: *Biblioteka Regionalna, Tom II*, Warszawa: „Nasza Księgarnia.

Kalkowska A.

1999 *Muradyny – wielkopolskie tradycje wielkanocne. Między zmianą a trwaniem*, praca magisterska napisana w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr hab. A. Brencza.

Kolberg O.

1982a *Dziela wszystkie*, t. 10, *Wielkie Księstwo Poznańskie*, cz. I, reedycja fotooffsetowa, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

1982b *Dziela wszystkie*, t. 10, *Wielkie Księstwo Poznańskie*, cz. II, reedycja fotooffsetowa, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Kuligowski W.

2019 *Muradyny: widowisko, obrzęd, teatr*, w: A. Jełowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Machowska M.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat obornicki*, t. 6, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Paprot A.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat gnieźnieński*, t. 3, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Sawicka M.

2019 *Muradyny, żandary, siwki na tle wielkanocnych grup kolędniczych w Polsce*, w: A. Jełowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Smykowski M.

2014 *Święto muradynów jako wyraz ciągłości lokalnej tradycji dyngusowej*, „Przegląd Wielkopolski” nr 1, s. 31-39.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat czarnkowsko-trzcianecki*, t. 2, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY:

<https://kulturaupodstaw.pl/muradyny-zandary-siwki-zwyczajnie-nieznane-wielkanoc-w-wielkopolsce-arkadiusz-jelowicki/>

Strona www Walkowic: <http://www.walkowice.pl/>

Hasło „Żandary” na stronie Wikipedii: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Żandary>

Filmy w serwisie YouTube